

Верховний
Суд

Захист прав агробізнесу: практика Верховного Суду

Віталій Уркевич

Секретар Великої Палати Верховного Суду
доктор юридичних наук, професор

VII Харківський міжнародний юридичний
форум, місто Харків

29 вересня 2023 року

Юрисдикційність спорів про примусове відчуження майна (1)

Позов про визнання незаконним та скасування наказу «Про примусове відчуження майна на користь підрозділів військової частини», визнання недійсним акта про примусове відчуження або вилучення майна

- Ухвалою господарського суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, відмовлено у відкритті провадження у справі на підставі п. 1 ч. 1 ст. 175 ГПК України у зв'язку з тим, що позовна заява не підлягає розгляду за правилами господарського судочинства, оскільки командир військової частини, що видав оскаржений позивачами наказ, діяв як суб'єкт владних повноважень у правовому режимі воєнного стану, що не охоплюється положеннями ст. 20 ГПК України, тому даний спір не підвідомчий господарському суду та є публічно-правовим, у зв'язку з чим вирішення питання правомірності або неправомірності дій командира військової частини в умовах воєнного стану належить до юрисдикції адміністративних судів на підставі п. 2 ч. 1 ст. 5 КАС України.
- Постановою КГС ВС судові рішення скасовано, а справу направлено до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження.

Юрисдикційність спорів про примусове відчуження майна (2)

- Якщо порушення своїх прав особа вбачає у наслідках, спричинених рішенням, дією чи бездіяльністю суб`єкта владних повноважень, які вона вважає неправомірними, і ці наслідки призвели до виникнення, зміни чи припинення цивільних правовідносин, мають майновий характер або пов`язаний з реалізацією її майнових або особистих немайнових інтересів, то визнання незаконними (протиправними) таких рішень є способом захисту цивільних прав та інтересів.
- Не є публічно-правовим спір між суб`єктом владних повноважень та суб`єктом приватного права - юридичною особою, у якому дії суб`єкта владних повноважень спрямовані на виникнення, зміну або припинення цивільних прав юридичної особи.
- Спірні правовідносини виникли внаслідок прийняття рішення про примусове відчуження майна, яке порушує, на думку позивачів, їх права, а тому у позивачів виникла необхідність захисту своїх цивільних прав, що вказує на те, що компетентним судом для вирішення спору є суд господарської юрисдикції.

Ухвала КГС ВС від 30.08.2023 у справі № 910/10009/22 про передачу на розгляд ОП КГС з метою відступу від висновків про застосування норм права, які викладені у постанові від 14.02.2023 у справі № 904/868/22.

[Постанова КГС ВС від 14.02.2023 у справі № 904/868/22](#)

Витребування вилученого майна в особливий період (1)

Позов про витребування з чужого незаконного володіння відповідача транспортного засобу та передання цього транспортного засобу власнику

- Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, в задоволенні позову відмовлено. Постановою КГС ВС вказані судові рішення залишені без змін.
- Судові рішення мотивовані відсутністю правових підстав для витребування належного позивачеві на праві власності спірного транспортного засобу з користування відповідача, оскільки від 17.03.2014 (дата постановлення Указу Президента України від 17.03.2014 № 303/2014) в Україні діє особливий період і Указом Президента України від 14.01.2015 № 15/2015 дія цього періоду скасована не була, в Україні не проводилась повна демобілізація, а тому умови, за настання яких передбачено повернення транспортних засобів, залучених під час мобілізації, не настали.
- Частиною 2 статті 353 (реквізиція) Цивільного кодексу України передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості.

Витребування вилученого майна в особливий період (2)

- Суди встановили, що спірний транспортний засіб позивача був залучений з метою задоволення потреб ЗСУ, інших військових формувань на особливий період, який почав діяти після оприлюднення Указу Президента України від 17.03.2014 № 303/2014 «Про часткову мобілізацію», в порядку виконання позивачем військово-транспортного обов'язку під час мобілізації, встановленого ст. 6 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».
- Спірний транспортний засіб позивача залучений у користування без позбавлення позивача права власності на нього.
- Висновок суду апеляційної інстанції про те, що стаття 353 Цивільного кодексу України не була підставою для передачі транспортного засобу, від позивача до відповідача, є обґрунтованим.

[Постанова КГС ВС від 10.02.2021 у справі № 904/4877/19](#)

Витребування вилученого майна в особливий період (3)

Позов про витребування з чужого незаконного володіння відповідача транспортного засобу та передання цього транспортного засобу власнику

- Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, в позові відмовлено. Постановою КГС ВС вказані судові рішення залишені без змін.
- Судові рішення мотивовані тим, що особливий період закінчується з прийняттям Президентом України відповідного рішення про переведення усіх інституцій України на функціонування в умовах мирного часу, однак такого акта Президентом України не прийнято.
- Згідно зі статтею 6 Закону України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» військово-транспортний обов'язок встановлюється з метою задоволення потреб ЗСУ, інших військових формувань на особливий період транспортними засобами і технікою і поширюється на центральні та місцеві органи виконавчої влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації, у тому числі на залізниці, порти, пристані, аеропорти, нафтобази, автозаправні станції дорожнього господарства та інші підприємства, установи і організації, які забезпечують експлуатацію транспортних засобів, а також на громадян - власників транспортних засобів.

Витребування вилученого майна в особливий період (4)

- Повернення транспортних засобів власнику здійснюється протягом 30 календарних днів з моменту оголошення демобілізації.
- Указ Президента України, який позивач вважає указом щодо демобілізації, передбачав звільнення у запас військовослужбовців за призовом під час попередньої хвилі мобілізації. Тобто, вказаний указ не може розглядатися як такий, що завершує дію особливого періоду та не є підставою для повернення транспортного засобу позивачу.
- Під час дії особливого періоду повернення транспортного засобу юридичним особам не передбачено, тому наведені вище положення норми права про те, що повернення транспортних засобів власнику здійснюється протягом 30 календарних днів з моменту оголошення демобілізації, на позивача не поширюються.

Постанова КГС ВС від 03.02.2021 у справі № 916/3534/19

Пролонгація договору оренди землі під час дії воєнного стану (1)

Позов про витребування земельної ділянки з чужого незаконного володіння

- Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, позов задоволено. Витребувано земельну ділянку, з чужого незаконного володіння, скасовано державну реєстрацію права оренди в реєстрі речових прав.
- Судові рішення мотивовані тим, що позивач додаткову угоду до договору оренди не укладав та не підписував, згоди та повноважень на її укладення й підписання іншій особі не надавав, а отже, така угода суперечить його волевиявленню, а спірна земельна ділянка підлягає витребуванню у відповідача. І оскільки строк дії договору оренди землі закінчився, а відповідач після закінчення строку дії договору оренди землі не виконав свого обов'язку з повернення земельної ділянки та не скористався своїм правом на поновлення оренди, позов підлягав задоволенню.
- Постановою КЦС ВС зазначені рішення скасовані та прийнято нове рішення про відмову у задоволенні позову.

Пролонгації договору оренди землі під час дії воєнного стану (2)

- Верховний Суд не погодився з судами попередніх інстанцій щодо тлумаченням положень ЗК України, оскільки до спірних правовідносин підлягає застосуванню закон, чинний на момент закінчення строку дії договору оренди, тобто станом на 13.06.2022.
- У цей період діяв пункт 27 розділу X «Перехідні положення» ЗК України у редакції Закону України від 24.03.2022 № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» (набрав чинності 07.04.2022), який передбачав, що під час дії воєнного стану вважаються поновленими на один рік без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно договори оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану.

Пролонгація договору оренди землі під час дії воєнного стану (3)

- Законом визначено юридичний факт, з яким закон пов'язує поновлення дії договорів оренди саме без волевиявлення сторін, а тому висновки апеляційного суду про те, що така автоматична пролонгація запроваджена законодавцем для спрощення оформлення договорів для сторін, які бажають продовжити ці правовідносини, не відповідає змісту наведених положень закону.
- Верховний Суд зазначив, що з дня набрання чинності Законом України від 19.10.2022 № 2698-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель», тобто з 19.11.2022, автоматична пролонгація договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення, укладених з фізичними особами, скасована.
- Отже, суд апеляційної інстанції дійшов помилкового висновку про наявність підстав для повернення земельної ділянки, оскільки укладений між сторонами договір оренди строком до 13.06.2022 на підставі положень пункту 27 розділу X «Перехідні положення» ЗК України пролонговано до 13.06.2023, а тому рішення судів підлягають скасуванню як такі, що постановлені з неправильним застосування норм матеріального права.

Постанова КЦС ВС від 29.03.2023 у справі № 563/376/22-ц

Примусове виконання рішення суду під час дії воєнного стану (1)

Скарга на бездіяльність державного виконавця щодо примусового виконання рішення суду

- Ухвалою районного суду, яка залишена без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні скарги на бездіяльність державного виконавця відмовлено.
- Судові рішення мотивовані тим, що на виконання рішення районного суду ВДВС відкрито виконавче провадження та направлено вимогу щодо примусового виконання рішення суду про передачу земельної ділянки в установленій законом строк. Сільською радою не виконано рішення суду у зв'язку із заборонаю під час воєнного стану передавати громадянам у приватну власність земельні ділянки комунальної власності та відсутністю земельних ділянок, які відповідно до чинного законодавства підпадають під визначення невитребуваної земельної ділянки.
- Постановою КЦС ВС судові рішення попередніх інстанцій скасовані, скаргу на бездіяльність державного виконавця задоволено, зобов'язано державного виконавця вжити заходи примусового виконання рішення, визначені Законом України «Про виконавче провадження».

Примусове виконання рішення суду під час дії воєнного стану (2)

- Законом України від 24.03.2022 № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» доповнено розділ X «Перехідні положення» ЗК України пунктом 27, підпункт 5 якого передбачав, що **під час дії воєнного стану земельні відносини регулюються з урахуванням таких особливостей: безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації забороняється.**
- Тлумачення вказаної норми, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що **така заборона не поширюється на випадки виконання рішення суду, яке набрало законної сили.**

Постанова КЦС ВС від 27.07.2023 у справі № 392/856/22

Заборона на безоплатну передачу земель державної, комунальної власності у приватну власність (1)

Позов про визнання протиправним та скасування рішення відповідача «Про відмову у наданні дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки у власність»

- Рішенням адміністративного суду першої інстанції позов задоволено, оскільки [вичерпний перелік підстав для відмови у наданні дозволу на розробку проекту землеустрою визначений частиною 3 статті 123 ЗК України](#). Водночас норма підпункту 5 пункту 27 Розділу X «Перехідні положення» ЗК України не є підставою для прийняття рішення про відмови у наданні дозволу на розробку проекту землеустрою.
- Постановою апеляційного суду рішення скасовано, ухвалено нове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено повністю. Суд апеляційної інстанції виходив з того, що [Указом Президента України введено в Україні воєнний стан](#), а відповідно до вимог підпункту 5 пункту 27 розділу «Перехідні положення» ЗК України [під час дії воєнного стану безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації забороняється](#).
- Постановою КАС ВС постанову апеляційного суду залишено без змін.

Заборона на безоплатну передачу земель державної, комунальної власності у приватну власність (2)

- З огляду на зміни, які внесені до ЗК України Законом України від 24.03.2022 № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», із 07.04.2022 до припинення (скасування) воєнного стану в Україні органам виконавчої влади або органам місцевого самоврядування, які передають земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу, забороняється безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації.
- Відтак, приймаючи спірне рішення «Про відмову у наданні дозволу на складення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки у власність» сільська рада діяла у відповідності до положень підпункту 5 пункту 27 розділу X «Перехідні положення» ЗК України, оскільки інших альтернативних дій вказана місцева рада не вправі була вчиняти.

Постанова КАС ВС від 03.08.2023 у справі № 300/3771/22

Відшкодування шкоди, завданої терористичним актом

У 2015 році у Донецькій області на тимчасово окупованій території України у період проведення АТО загинула жінка. Обставини її загибелі достеменно невідомі. За однією з версій це сталося, коли вона їхала непідконтрольною уряду територією в автомобілі, який поблизу блокпоста наїхав на міну. За іншою - причиною смерті став обстріл селища, в якому жила жінка, незаконними збройними формуваннями. [Син загиблій звернувся до суду з позовом до Держави України про відшкодування моральної шкоди, завданої смертю матері внаслідок терористичного акту.](#)

Суди першої й апеляційної інстанцій вважали, що Держава Україна відповідальна за завдання позивачеві моральної шкоди через загибель його матері. Тому задовольнили позов, але частково (у відмінному розмірі від того, про який просив позивач). Скаржник у касаційній скарзі стверджував, що сама по собі наявність моральної шкоди, оціненої у будь-якому розмірі, не породжує обов'язку її компенсації державою, оскільки необхідно встановити наявність усіх елементів цивільного правопорушення.

Позиція Великої Палати Верховного Суду:

У кожному випадку звернення з позовом про відшкодування Державою Україною шкоди (майнової, моральної), завданої терористичними актами у періоди проведення АТО, Операції об'єднаних сил, суди мають з'ясувати:

- ✓ (а) підстави позову (обставини, якими обґрунтована позовна вимога);
- ✓ (б) чи мала Держава Україна у сенсі статті 1 Конвенції юрисдикцію щодо гарантування прав і свобод на тій території, на якій, за твердженням позивача, відбулося порушення;
- ✓ (в) якщо мала юрисдикцію, то чи виконала її конвенційні обов'язки з такого гарантування (якщо мало місце невиконання або неналежне виконання конкретного обов'язку, то у чому воно полягало, якими були наслідки цього та причинно-наслідковий зв'язок між ними і невиконанням або неналежним відповідного обов'язку);
- ✓ (г) чи є підтвердження всіх цих фактів (належні, допустимі, достовірні та достатні докази).

[Постанова ВП ВС від 12.05.2022 у справі № 635/6172/17](#)

Верховний
Суд

Дякую за увагу!